

ADAM KOZIEN

UNIwersytet Jagielloński w Krakowie
WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI
E-MAIL: MSKOZIEN@GMAIL.COM

DATA ZGŁOSZENIA: 5.01.2018
DATA PRZYJĘCIA DO DRUKU: 30.07.2018

Autentyczność i integralność zabytków w świetle źródeł prawa powszechnie obowiązującego w Polsce

STRESZCZENIE

W artykule dokonano analizy aktów prawa międzynarodowego i polskiego – źródeł prawa powszechnie obowiązującego w Polsce pod kątem uregulowań dotyczących ochrony autentyczności i integralności zabytków. Przeanalizowano akty prawne, których wykładania daje podstawę do przyjęcia ochrony autentyczności i integralności zabytków zarówno *sensu stricto*, jak i *sensu largo*. Ponadto sformułowano uwagi *de lege lata* i *de lege ferenda* w odniesieniu do kwestii ochrony autentyczności i integralności zabytków w źródłach prawa powszechnie obowiązującego w Polsce, a także przeanalizowano relację definicyjną pomiędzy ochroną zabytków i ochroną ich autentyczności, a także integralności.

SŁOWA KLUCZOWE

autentyczność, integralność, dobra kultury, prawna ochrona, zabytek, dziedzictwo kultury

Wstęp

Zabytki¹, będące materialnymi dobrami kultury, są świadectwem działalności poprzednich pokoleń, a także źródłem tożsamości narodowej oraz kultury i tradycji. Mają one istotny wpływ na kształtowanie młodego pokolenia

¹ Zabytki są materialnymi dobrami kultury, dlatego wszelkie normy prawne oraz poglądy w doktrynie dotyczące dóbr kultury można odnosić do zabytków.

w duchu przywiązania do dziedzictwa narodowego pozostawionego przez przodków. Z tego względu kluczową kwestią jest holistyczna ochrona zabytków. Jak zauważa Kamil Zeidler: „już samo uznanie czegoś za dobro implikuje jego co najmniej indywidualną wartość, jak też ochronę prawną”². Prawo powinno zatem stać na straży zachowania dziedzictwa kultury poprzednich pokoleń. Ponadto do ochrony dziedzictwa kultury potrzebne jest na gruncie prawnym uwzględnienie różnych gałęzi prawa, na przykład konstytucyjnego, administracyjnego, karnego, międzynarodowego i innych³. Można stwierdzić, że w polskim systemie prawnym istnieje gałąź prawa ochrony dziedzictwa kultury⁴. Należy także zwrócić uwagę, że w polskim systemie występują różne formy ochrony zabytków, które także podlegają procesowi ewolucji⁵. Wymaga jednak podkreślenia, że kluczowym aspektem ochrony dziedzictwa kultury jest ochrona jego autentyczności i integralności, gdyż bez zachowania autentyzmu dane dobro kultury traci swój zabytkowy charakter, a bez integralności dochodzi do pozbawienia unikatowości, znaczenia oraz kontekstu historyczno-kulturowego, co może doprowadzić do znacznego obniżenia wartości dobra kultury, a także niezrozumienia jego wagi. Równocześnie można dostrzec, że niewiele jest źródeł prawa powszechnie obowiązującego w Polsce, które *sensu stricto* regulują ochronę autentyczności i integralności zabytków.

Celem niniejszego artykułu jest przeprowadzenie analizy prawa międzynarodowego oraz prawa polskiego – źródeł prawa powszechnie obowiązującego w Polsce pod kątem uregulowań dotyczących ochrony autentyczności i integralności zabytków, jak również sformułowanie uwag *de lege lata* oraz *de lege ferenda* w kwestii ochrony autentyczności i integralności zabytków.

1. Podstawowe pojęcia

Na wstępie należy zdefiniować podstawowe pojęcia. Autentyczność⁶ oznacza prawdziwość, oryginalność, wiarygodność, zgodność z historią, tradycją, kulturą i dziedzictwem danego zabytku. Integralność⁷ należy rozumieć jako

² K. Zeidler, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, Warszawa, Kraków 2007, s. 43.

³ Idem, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury jako nowa gałąź prawa*, [w:] *Prawo ochrony zabytków*, red. K. Zeidler, Warszawa–Gdańsk 2014, s. 33.

⁴ Zob. ibidem, s. 23–33.

⁵ Zob. P. Dobosz, *Ewolucyjne prawne formy ochrony zabytków w Polsce*, [w:] *Prawo ochrony zabytków*, op. cit., s. 219–243.

⁶ Zob. definicja autentyczności: *Słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 1978, s. 98.

⁷ Zob. definicja integralności: ibidem, s. 797.

określoną, nienaruszalną i niepodzielną całość danego zabytku. Ochrona autentyczności i integralności zabytku *sensu stricto* w źródłach prawa powszechnie obowiązującego w Polsce jest rozumiana zgodnie z określeniami zawartymi w danych aktach prawnych, w oparciu o zaprezentowane powyżej definicje autentyczności i integralności. Ochrona autentyczności oraz integralności *sensu largo* dotyczy każdego aktu prawnego mającego na celu ochronę zabytku, dobra kultury lub dziedzictwa kulturalnego, nawet jeżeli taka ochrona nie jest wyrażona *expressis verbis*. Wynika to z rozumowania, że chroniąc zabytki, dobra kultury lub dziedzictwo kulturalne, automatycznie chroniona jest ich autentyczność i integralność, ponieważ nie jest możliwa ich należyta ochrona bez uwzględnienia owej autentyczności oraz integralności. Inne rozumowanie doprowadziłoby przykładowo do uznania za zabytek dobra, które nie jest autentyczne, czyli nawet rzeczy podrobionej, a zatem byłoby ono fałszywe.

Pojęcie zabytku zostało zdefiniowane w art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad nimi: „Zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”⁸. Jak słusznie zauważa Piotr Dobosz: „pojęciem zakresowo szerszym niż «zabytek» jest termin «dobro kultury», które zawiera w sobie nie tylko zabytki *sensu stricto*, ale i inne dobra, będące świadectwem rozwoju kulturalnego społeczeństwa”⁹.

Jako uzupełnienie powyższych rozważań należy zdefiniować pojęcie dobra kultury, ponieważ w aktach prawnych będących przedmiotem analizy również się ono pojawia. Ustawodawca zdefiniował dobro kultury w art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 25 maja 2017 roku o restytucji narodowych dóbr kultury, w której oparł się na definicji zabytku z art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jak również objął tym pojęciem „rzecz ruchomą niebędącą zabytkiem, a także ich części składowe lub zespoły, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na ich wartość artystyczną, historyczną lub naukową, lub ze względu na ich znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturalnego”¹⁰. Powyższa

⁸ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, t.j. DzU z 2017 r., poz. 2187.

⁹ P. Dobosz, *Administracyjnoprawne instrumenty kształtowania ochrony zabytków*, Kraków 1997, s. 78.

¹⁰ Ustawa z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury, t.j. DzU z 2017 r., poz. 1086 ze zm.

definicja z punktu widzenia całego porządku prawnego nie jest właściwa, ponieważ wyklucza dobra niematerialne, biorąc pod uwagę jedynie cel danej ustawy. Dla porównania można przytoczyć definicję dobra kultury zawartą w art. 2 uprzednio obowiązującej ustawy z dnia 15 lutego 1962 roku o ochronie dóbr kultury¹¹, zgodnie z którą dobrem kultury był „każdy przedmiot ruchomy lub nieruchomy, dawny lub współczesny, mający znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturalnego ze względu na jego wartość historyczną, naukową lub artystyczną”¹². W doktrynie prezentowano stanowisko, że dobro kultury można wiązać z przedmiotami materialnymi (co znalazło wyraz w ww. ustawie z dnia 15 lutego 1962 roku o ochronie dóbr kultury) lub z przedmiotami materialnymi oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym¹³. Z kolei na gruncie art. 6 ust. 1 Konstytucji RP pojęcie dobra kultury zdefiniował Bogusław Banaszak, wskazując, że w powszechnym rozumieniu ma się tu na myśli „przedmioty, środki i wartości składające się na materialny i duchowy dorobek narodu polskiego”¹⁴. W ocenie autora niniejszego opracowania należy przychylić się raczej do drugiego ujęcia definicyjnego, obejmującego zakresem pojęcia „dobro kultury” materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, zwłaszcza że do przedmiotów materialnych odnosi się termin „zabytek”, a jak już zostało ustalone – jest to pojęcie zakresowo węższe od terminu „dobro kultury”.

W aktach prawnych związanych z ochroną autentyczności i integralności zabytków pojawia się także termin „dziedzictwo kultury” (ewentualnie „dziedzictwo kulturalne”, „dziedzictwo kulturowe”)¹⁵. Niezaprzeczalnie ten termin jest zakresowo najszerszy z wyżej omawianych. Zeidler definiuje owo pojęcie szeroko, jako obejmujące „cały dorobek zarówno materialny, jak i duchowy danej grupy społecznej”¹⁶. W sposób szczególny ukazuje ono relację międzypokoleniową, która jest również zawarta w Preambule do Konstytucji RP i zostanie omówiona w dalszej części artykułu.

¹¹ Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury, t.j. DzU z 1999 r., nr 98, poz. 1150 ze zm.

¹² Ibidem.

¹³ P. Dobosz, *Administracyjnoprawne...*, op. cit., s. 78.

¹⁴ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 76–77.

¹⁵ Zob. więcej: K. Rożek, *Najczęściej stosowane formy działania organów administracji publicznej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego*, [w:] *Węzłowe problemy prawnej ochrony dziedzictwa kulturowego*, t. 1: *Ochrona dziedzictwa kulturowego w polskim prawie konstytucyjnym i administracyjnym*, red. P. Dobosz, M. Adamus, D. Guzek, A. Mazur, Kraków 2016, s. 81–83.

¹⁶ K. Zeidler, *Prawo ochrony...*, op. cit., s. 26.

2. Autentyczność i integralność zabytków w świetle prawa powszechnie obowiązującego w Polsce

Należy rozważyć, czy ochrona autentyczności i integralności zabytku jest synonimem ochrony zabytku. Z jednej strony trudno sobie wyobrazić ochronę zabytku bez ochrony jego autentyczności i integralności. Takie rozumienie autentyczności i integralności zabytku prowadzi w rezultacie do stwierdzenia, że wszystkie akty prawne, których celem jest ochrona dziedzictwa kultury (kulturalnego/kulturowego)/dziedzictwa narodowego (Narodu)/dóbr kultury/zabytków, chronią również autentyczność i integralność. Z drugiej strony warto zastanowić się, czy z racji wagi ochrony autentyczności i integralności nie powinna być ta ochrona zawarta *sensu stricto*. Należy stwierdzić, iż są akty prawa międzynarodowego – źródła prawa powszechnie obowiązującego w Polsce, które *sensu stricto* posługują się tymi pojęciami. Ponadto należy przeanalizować źródła prawa powszechnie obowiązującego w Polsce pod kątem ochrony autentyczności i integralności zabytków oraz rozważyć stosunki zakresowe pojęć „autentyczność” i „integralność” w odniesieniu do pojęcia „zabytek”. W dalszej części artykułu zostaną przedstawione te akty prawne – źródła prawa powszechnie obowiązującego w Polsce, w których *sensu stricto*, a także *sensu largo* występuje ochrona autentyczności i integralności zabytków. Ponadto przepisy niektórych aktów prawnych chronią autentyczność i integralność miast/zespołów zabytkowych.

2.1. Autentyczność i integralność zabytków w prawie międzynarodowym

Ochrona autentyczności i integralności zabytków *sensu stricto* jest wyrażona w niektórych aktach prawa międzynarodowego stanowiących źródła prawa powszechnie obowiązującego w Polsce. Ponadto, zgodnie z art. 26 Konwencji Wiedeńskiej o Prawie Traktatów¹⁷ Polska jest zobowiązana do przestrzegania wiążącego ją prawa międzynarodowego¹⁸. Wiele międzynarodowych konwencji chroni autentyczność i integralność zabytków, jednakże tylko niektóre z nich wyrażają tę ochronę *sensu stricto* lub nawet *expressis verbis*. Poniżej zostaną najpierw zaprezentowane najważniejsze konwencje międzynarodowe, z których brzmienia można wyinterpretować

¹⁷ Konwencja Wiedeńska o Prawie Traktatów sporządzona w Wiedniu dnia 23 maja 1969 r., DzU z 1990 r., nr 74, poz. 439.

¹⁸ Zob. więcej: J. Barcik, T. Srogosz, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2014, s. 101-127.

ochronę autentyczności i integralności zabytków, stosując wykładnię celowościową. Następnie będą przedstawione międzynarodowe akty prawne, w których *expressis verbis* zdefiniowana i uregulowana jest kwestia ochrony autentyczności i integralności zabytków. Wszystkie konwencje zostały ratyfikowane przez Polskę. Do prezentacji wybrano akty prawne, które są istotne z punktu widzenia ochrony autentyczności i integralności zabytków. Należy podkreślić, że w aktach prawnych pojawiają się terminy „dobro kultury”, „dziedzictwo kultury”, które zgodnie z zasadami logiki obejmują pojęcie „zabytek”.

2.1.1. Autentyczność i integralność zabytków w konwencjach międzynarodowych

Ochronę autentyczności i integralności zabytków można wyinterpretować ze wskazanych poniżej konwencji międzynarodowych dotyczących *sensu largo* ochrony dóbr kultury. Chociaż *prima facie* nie znajdują się w nich sformułowania dotyczące ochrony autentyczności i integralności zabytków, to jednak – stosując wykładnię celowościową – można taką ochronę wyinterpretować.

Jedną z przełomowych konwencji w omawianym zakresie jest Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisana w Hadze w 1954 roku¹⁹ (UNESCO). Oprócz definicji „dóbr kulturalnych” zawiera ona przepisy dotyczące ochrony, opieki, poszanowania, oznaczania dóbr kulturalnych, pomocy międzynarodowej oraz UNESCO, a także tworzy międzynarodowe podstawy ochrony dóbr kulturalnych oraz stosowne ramy organizacyjne i organy na poziomie międzynarodowym, mające na celu ochronę tych dóbr. Należy więc stwierdzić, iż celowościowo chroni ona autentyczność i integralność zabytków poprzez ich ochronę w przypadku konfliktu zbrojnego, a zatem sytuacji, w której autentyczność i integralność zabytków jest szczególnie zagrożona przez działania wojenne oraz wykorzystywanie ich do różnych celów, często sprzecznych z przeznaczeniem.

Kolejną istotną umową międzynarodową jest Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Pary-

¹⁹ Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r., DzU z 1957 r., nr 46, poz. 212.

zu dnia 17 listopada 1970 roku²⁰ (UNESCO). Zawiera ona definicję „dóbr kultury”, a także nakłada na państwa – strony Konwencji obowiązki dotyczące między innymi ochrony, tworzenia odpowiedniego prawa, powoływania właściwych służb ochrony dziedzictwa kulturalnego, ochrony przed nielegalnym przywozem, wywozem i przenoszeniem własności dóbr kultury. Wprowadza ponadto współpracę międzynarodową w obszarze objętym zakresem przedmiotowym Konwencji. Całość regulacji wskazuje, iż daje się z niej wyinterpretować ochronę autentyczności i integralności zabytków, chociaż *expressis verbis* nie jest ona wyrażona. W szczególności postanowienia Konwencji dają podstawę do przyjęcia twierdzenia o ochronie integralności poprzez działania zmierzające do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, a zatem można stwierdzić, że ochrona integralności zabytków jest głęboko wpisana w Konwencję z 1970 roku.

Należy także przywołać Konwencję w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjętą w Paryżu dnia 16 listopada 1972 roku²¹ (UNESCO), która poprzez definicję „dziedzictwa kulturalnego i naturalnego”, zobowiązanie państw – stron umowy do skutecznej ochrony, konserwacji oraz rewaloryzacji dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, określenie form tej ochrony, powołanie odpowiednich organów na poziomie międzynarodowym, służących ochronie dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, utworzenie „Listy dziedzictwa światowego” oraz „Listy dziedzictwa światowego w niebezpieczeństwie”, zapewnienie międzynarodowej pomocy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturalnego i naturalnego w znaczny sposób przyczynia się do ochrony autentyczności oraz integralności dóbr kultury, którą można również *sensu largo* interpretować z omawianej Konwencji. W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że w Wytycznych operacyjnych do realizacji Konwencji Światowego Dziedzictwa UNESCO z 2017 roku²², które zostaną zaprezentowane w dalszej części artykułu, znajduje się szeroka definicja autentyczności i integralności dostosowana do różnej kategorii dóbr chronionych.

²⁰ Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobieganiu nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r., DzU z 1974 r., nr 20, poz. 106.

²¹ Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r., DzU z 1976 r., nr 32, poz. 190.

²² Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention UNESCO, WHC. 15/01, 8 July 2015; tłum. za: [online] <http://www.icomos-poland.org/index.php/dokumenty-doktrynalne> [dostęp: 9.11.2017].

Można także przytoczyć Konwencję o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, sporządzoną w Grenadzie dnia 3 października 1985 roku²³ (Rada Europy), w której znajduje się między innymi definicja „dziedzictwa architektonicznego”, zobowiązanie państw – stron umowy do utworzenia systemu ochrony prawnej dziedzictwa architektonicznego, należytej ochrony zabytków, zespołów budynków i terenów, wprowadzenie zintegrowanej polityki konserwacji zabytków, a także zapewnienie współpracy lokalnej, regionalnej oraz międzynarodowej z uwzględnieniem instytucji kulturalnych, stowarzyszeń i społeczeństw. Z całości tej regulacji prawnej można także *sensu largo* interpretować ochronę autentyczności i integralności zabytków.

2.1.2. Autentyczność i integralność zabytków w świetle aktów prawnych o charakterze *soft law* wydanych przez UNESCO²⁴

Autentyczność oraz integralność zabytków jest chroniona w aktach prawnych o charakterze *soft law* wydanych przez Organizację Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO). Wybrane zostały akty prawne, które są istotne z punktu widzenia ochrony autentyczności lub integralności zabytków, a także te, w których autentyczność lub integralność zabytków jest regulowana w sposób holistyczny.

2.1.2.1. Autentyczność i integralność zespołu zabytków (dziedzictwa miejskiego) w Rekomendacji UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego z 2011 roku²⁵

Rekomendacja UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego z 2011 roku jest aktem prawnym chroniącym historyczny krajobraz miejski, a zatem cały zespół dóbr kultury. Co do zasady cała Rekomendacja chroni autentyczność i integralność miast historycznych poprzez między innymi ochronę dziedzictwa miejskiego, zrównoważone zarządzanie, ochronę przed szybką i niekontrolowaną urbanizacją, podejście krajobrazowe do historycznego dziedzictwa miejskiego, ochronę środowiska, przedstawienie zasad

²³ Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r., DzU z 2012 r., poz. 210.

²⁴ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury).

²⁵ Recommendation on the Historic Urban Landscape, including a glossary of definitions, 10 November 2011, tłum. za: [online] http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Rekomendacje/Zalecenie_w_sprawie_krajobrazu_miej_skiego.pdf [dostęp: 10.11.2017].

i sposobów działania w zakresie ochrony dziedzictwa miejskiego, szeroką współpracę międzynarodową²⁶, lokalną, regionalną, społeczną, odpowiednie planowanie, stosowanie narzędzi mających na celu ochronę dziedzictwa miejskiego, rozwijanie potencjału ludzkiego, badania naukowe oraz informację.

W omawianej Rekomendacji pojawia się także *sensu stricto* ochrona autentyczności i integralności dziedzictwa miejskiego. Została ona wyrażona w pkt 17 Rekomendacji, który wskazuje na zagrożenie integralności tkanki miejskiej i tożsamości danej społeczności poprzez niekontrolowane zmiany gęstości zabudowy oraz rozbudowę miast, jak również w pkt 24 lit. b Rekomendacji, który stanowi, że: „narzędzia służące zarządzaniu wiedzą i narzędzia planistyczne powinny wspomagać ochronę integralności i autentyczności atrybutów dziedzictwa miejskiego”²⁷.

Należy zatem stwierdzić, że przepisy Rekomendacji UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego z 2011 roku chronią autentyczność i integralność dziedzictwa miejskiego zarówno *sensu stricto*, jak również *sensu largo* i w sposób możliwie szeroki chronią bardzo ważny zespół dóbr kultury, jakim jest historyczny krajobraz miejski²⁸.

2.1.2.2. Autentyczność i integralność zabytków w Wytocznych operacyjnych do realizacji Konwencji Światowego Dziedzictwa UNESCO z 2017 roku²⁹

Wytoczne operacyjne do realizacji Konwencji Światowego Dziedzictwa UNESCO z 2017 roku są dokumentem uszczegółowiającym Konwencję w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjętą w Paryżu w 1972 roku, i *sensu stricto* odnoszącym się do dóbr wpi-

²⁶ Zob. także: A. Przyborowska-Klimczak, *Międzynarodowa współpraca w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturalnego*, [w:] *Prawna ochrona zabytków*, red. T. Gardocka, J. Sobczak, Toruń 2010, s. 32–48.

²⁷ Recommendation on the Historic Urban Landscape, including a glossary of definitions, 10 November 2011, tłum. za: [online] http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Rekomendacje/Zalecenie_w_sprawie_krajobrazu_miej_skiego.pdf [dostęp: 10.11.2017].

²⁸ Zob. więcej: D. Rodwell, *Evaluations and recommendations of UNESCO and ICOMOS for the conservation of historic cities under national laws*, [w:] *Ochrona dziedzictwa kulturowego i materialnego pogranicza*, red. A. Dębiński, L. Pietraszko, Lublin 2011, s. 57–68; H. Landecka, *Miasta historyczne w prawnym systemie ochrony zabytków w Polsce*, [w:] *Ochrona dziedzictwa kulturowego...*, op. cit., s. 91–103; K. Zalaszińska, *Ochrona prawna historycznych założeń przestrzennych*, [w:] *Ochrona dziedzictwa kulturowego...*, op. cit., s. 83–89.

²⁹ Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention UNESCO, WHC. 17/01, [online] <https://whc.unesco.org/en/guidelines/> [dostęp: 12.07.2017].

sanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO lub starających się o taki wpis. Jednakże *sensu largo* można omawiane Wytyczne stosować do ochrony całego światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, ponieważ Konwencja chroni całe to dziedzictwo, a tylko wyjątkowe przykłady są wpisywane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO. Ponadto należy podkreślić, że w Wytycznych kwestia autentyczności i integralności jest ujęta szczegółowo. W związku z ratyfikacją Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 1972 roku jej Wytyczne odnoszą się również do Polski.

Dobro kulturalne lub naturalne może być wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO, jeśli posiada „wyjątkową uniwersalną wartość”, która wyraża się poprzez spełnienie jednego lub więcej kryteriów zawartych w pkt 77 Wytycznych³⁰. Zgodnie z pkt 78 aby można było uznać, że dobro powiada „wyjątkową uniwersalną wartość”, musi ono spełniać „warunek integralności i/lub autentyzmu”³¹. Podstawowym warunkiem wpisu na Listę

³⁰ „Dobra zgłaszane do wpisu na Listę powinny: (i) stanowić wybitne dzieło twórczego geniuszu człowieka; lub (ii) ukazywać znaczącą wymianę wartości, zachodzącą w danym okresie czasu lub na danym obszarze kulturowym świata, w dziedzinie rozwoju architektury lub techniki, sztuk monumentalnych, urbanistyki lub projektowania krajobrazu; lub (iii) nieść unikalne lub co najmniej wyjątkowe świadectwo tradycji kulturowej lub cywilizacji wciąż żywej bądź już nieistniejącej; lub (iv) być wybitnym przykładem typu budowli, zespołu architektonicznego, zespołu obiektów techniki lub krajobrazu, który ilustruje znaczący(e) etap(y) w historii ludzkości; lub (v) być wybitnym przykładem tradycyjnego osadnictwa, tradycyjnego sposobu użytkowania terenu lub morza, reprezentatywnego dla danej kultury (kultur); lub obrazującym interakcję człowieka ze środowiskiem, szczególnie jeżeli [dane dobro] stało się podatne na zagrożenia wskutek nieodwracalnych zmian; lub (vi) być powiązane w sposób bezpośredni lub materialny z wydarzeniami lub żywymi tradycjami, ideami, wierzeniami, dziełami artystycznymi lub literackimi o wyjątkowym uniwersalnym znaczeniu (Komitet jest zdania, że kryterium to powinno być stosowane raczej łącznie z innymi kryteriami); lub (vii) obejmować najbardziej niezwykle zjawiska przyrodnicze lub obszary o wyjątkowym naturalnym pięknie i znaczeniu estetycznym; lub (viii) stanowić wyjątkowe przykłady reprezentatywne dla głównych etapów historii Ziemi, włączając świadectwa rozwijającego się na niej życia; trwających procesów geologicznych istotnych w tworzeniu rzeźby terenu, bądź form geomorfologicznych lub fizjograficznych o dużym znaczeniu; lub (ix) stanowić wyjątkowe przykłady reprezentatywne dla trwających procesów ekologicznych i biologicznych istotnych w ewolucji i rozwoju ekosystemów oraz zwierzęcych i roślinnych zespołów lądowych, słodkowodnych, nadbrzeżnych i morskich; lub (x) obejmować siedliska naturalne najbardziej reprezentatywne i najważniejsze dla ochrony *in situ* różnorodności biologicznej, włączając te, w których występują zagrożone gatunki o wyjątkowej uniwersalnej wartości z punktu widzenia nauki lub ochrony przyrody”. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention UNESCO, WHC. 17/01, [online] <https://whc.unesco.org/en/guidelines/> [dostęp: 12.07.2017].

³¹ Ibidem.

UNESCO jest zatem integralność lub autentyzm dobra. Jak ważne są to wartości z punktu widzenia ochrony światowego dziedzictwa, przekonały się władze Drezna, gdy zdecydowały się na budowę mostu przez Łabę, który spowodował naruszenie widoku na starówkę. Międzyrządowy Komitet Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego uznał powyższe za istotne zagrożenie dla integralności krajobrazu, czego wynikiem było skreślenie Drezna z Listy światowego dziedzictwa UNESCO³².

Przepisy dotyczące autentyzmu znajdują się w pkt 79–86 Wytycznych. Zgodnie z pkt 79 dobra, które ubiegają się o wpis na Listę UNESCO na podstawie kryteriów (i)–(vi), muszą spełniać warunek autentyzmu, a za podstawę oceny należy przyjąć Dokument z Nara, który zostanie omówiony w dalszej części artykułu. Zgodnie z Wytycznymi przy ocenie autentyczności dobra należy brać pod uwagę wiarygodność oraz prawdziwość źródeł informacji w kontekście pierwotnych i wtórnych cech dziedzictwa kulturowego oraz ich znaczenia. Ponadto, dokonując oceny autentyzmu, należy brać pod uwagę typ dziedzictwa kulturowego, a także kontekst kulturowy. Wartości kulturowe prezentowane przez dobra muszą być prawdziwe i wiarygodne (należy wziąć pod uwagę: formę i projekt, materiały i substancje, użytkowanie i funkcję, tradycje, sposoby i systemy zarządzania, lokalizację i otoczenie, język oraz inne formy dziedzictwa niematerialnego, atmosferę i odczucia, a także inne czynniki wewnętrzne/zewnętrzne). Problematyczną kwestią z punktu widzenia autentyzmu dobra mogą być atmosfera i odczucia. Mają one charakter indywidualny, subiektywny i raczej nie powinny być stosowane jako atrybut autentyzmu, chyba że w przypadku powszechnego w danej społeczności odbioru danego dobra jako autentycznego ze względu na przykład na historię lub tradycję. Kolejną kwestią poruszoną w Wytycznych jest rekonstrukcja pozostałości archeologicznych. Biorąc pod uwagę autentyzm, jest ona dopuszczalna w wyjątkowych przypadkach i tylko w oparciu o pełną oraz szczegółową dokumentację.

Przepisy dotyczące integralności zostały umieszczone w pkt 87–95 Wytycznych. Należy podkreślić, iż zgodnie z pkt 87 wszystkie dobra, które aspirują do wpisu na Listę UNESCO, muszą spełniać warunki integralności. Przepis zawarty w pkt 88 stanowi, że badanie stanu integralności opiera się na ocenie, w jakim zakresie dobro „obejmuje wszystkie elementy niezbędne do wyrażenia jego wyjątkowej uniwersalnej wartości; jest właściwego rozmiaru, aby zapewnić pełną reprezentację cech i procesów świadczących

³² M. Rouba, *Zadania władz publicznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami w Rzeczypospolitej Polskiej ze szczególnym uwzględnieniem obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO*, Toruń 2013, s. 194–195.

o jego znaczeniu; narażone jest na niekorzystne skutki rozwoju i/lub zaniedbania”³³. Następnie pkt 89–95 stanowią o szczegółowych wyznacznikach integralności poszczególnych kryteriów, na podstawie których dokonywany jest wpis na Listę UNESCO. W kwestii dóbr, które mają zostać wpisane na podstawie kryteriów (i)–(vi), prawodawca międzynarodowy zwraca uwagę szczególnie na dobry stan, obecność większości elementów, zachowanie wzajemnych powiązań i funkcji dynamicznych. Dobra nominowane na podstawie kryteriów (vii)–(x) muszą w sposób szczególny posiadać charakter względnie nienaruszony co do procesów biofizycznych i elementów rzeźby terenu, co nie wyklucza ekologicznie zrównoważonej działalności człowieka na tych obszarach. Dobra, które mają zostać wpisane na podstawie kryterium (vii), muszą także obejmować obszary kluczowe dla zachowania ich piękna. Natomiast dobra nominowane do wpisu na podstawie kryterium (viii) powinny dodatkowo obejmować wszystkie lub większość kluczowych, powiązanych i współzależnych elementów. Dobra proponowane do wpisu na podstawie kryterium (ix) powinny być także rozległe i obejmować „niezbędne elementy ukazujące kluczowe aspekty procesów, które są istotne dla długotrwałej ochrony ekosystemów oraz ich biologicznej różnorodności”³⁴. Natomiast dobra nominowane do wpisu na podstawie kryterium (x) powinny dodatkowo być dobrami o największym biologicznym zróżnicowaniu i/lub reprezentatywności.

Należy stwierdzić, że przepisy Wytycznych dotyczące autentyczności i integralności odnoszą się *sensu stricto* do kryteriów, na podstawie których dokonywany jest wpis dóbr na Listę UNESCO, jednakże można *sensu largo* wskazać na ich podstawie ogólne oraz szczegółowe cechy dóbr, które są kluczowe dla zachowania autentyczności i integralności zabytków.

2.1.2.3. Autentyczność i integralność zabytków w Dokumencie z Nara z 1994 roku dotyczącym autentyzmu³⁵

Dokument z Nara w całości dotyczy wartości autentyzmu dziedzictwa kulturowego i posiada dwa załączniki – pierwszy obejmuje sugestie dotyczące uzupełnień zaproponowane przez Herba Stovela, a drugi zawiera definicje.

³³ Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention UNESCO, WHC. 17/01, [online] <https://whc.unesco.org/en/guidelines/> [dostęp: 12.07.2017].

³⁴ Ibidem.

³⁵ Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention UNESCO, Annex 4, WHC. 17/01, [online] <https://whc.unesco.org/en/guidelines/> [dostęp: 12.07.2017].

Dokument z Nara ma charakter programowy, ale można w nim wyszczególnić kilka ważnych kwestii, jakimi są: wiedza i zrozumienie źródeł informacji w kontekście oceny wszystkich aspektów autentyczności; autentyczność jako „zasadniczy czynnik kwalifikujący (w sensie jakościowym) dotyczący wartości”³⁶; konteksty kulturowe autentyczności dóbr (także w zakresie oceny wiarygodności źródeł informacji); natura dziedzictwa kulturowego; wiarygodność i prawdziwość źródeł informacji dotyczących dziedzictwa (aspekty³⁷ tych źródeł mogą obejmować „formę i projekt, materiały i substancje, użytkowanie i funkcję, tradycje i techniki [sposoby], lokalizację i otoczenie, atmosferę i odczucia oraz inne czynniki wewnętrzne i zewnętrzne”³⁸).

Ponadto w Załączniku 1 do Dokumentu z Nara zwrócono uwagę, że ocena autentyczności wymaga multidyscyplinarnej, a także międzynarodowej współpracy (powinna ona obejmować osoby zainteresowane konserwacją dziedzictwa kulturowego). Należy także udokumentować indywidualny charakter autentyczności zabytku i miejsc zabytkowych, natomiast ocena owej autentyczności wymaga ciągłej aktualizacji. Podkreślono także wagę dialogu międzykulturowego oraz kwestię podnoszenia świadomości społeczeństwa w kwestii wymiaru dziedzictwa.

Dokument z Nara *sensu stricto* odnosi się do ochrony autentyczności dziedzictwa kultury. Mimo że ma charakter programowy, porusza on konkretne, szczegółowe i kluczowe kwestie z punktu widzenia ochrony autentyczności zabytków. Należy także podkreślić, że wiele ważnych aspektów dotyczących ochrony autentyczności dóbr kultury poruszono w Załączniku 1 do tego Dokumentu.

2.2. Autentyczność i integralność zabytków w prawie polskim

W aktach prawa polskiego – źródłach prawa powszechnie obowiązującego w Polsce *expressis verbis* nie pojawia się ochrona autentyczności i integralności zabytków. Choć istnieje wiele przepisów, których celem jest ochrona autentyczności i integralności, brakuje przepisów *sensu stricto* odnoszących się w tej mierze do zabytków. Jednakże już sama ochrona zabytków powin-

³⁶ Ibidem.

³⁷ Por. pkt. 82 Wytycznych operacyjnych do realizacji Konwencji Światowego Dziedzictwa UNESCO z 2012 r. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention UNESCO, WHC. 15/01, 8 July 2015; tłum. za: [online] <http://www.icomos-poland.org/index.php/dokumenty-doktrynalne> [dostęp: 9.11.2017].

³⁸ The Nara Document on Authenticity, Nara 1994, [online] http://www.nid.pl/pl/Dla_specjalistow/Standardy/Dokumenty_doktrynalne/ [dostęp: 10.11.2017].

na być równoznaczna z ochroną ich autentyczności i integralności i w tym kontekście można stwierdzić, że akty prawa polskiego *sensu largo* odnoszą się do autentyczności i integralności zabytków.

2.2.1. Autentyczność i integralność zabytków a Konstytucja RP³⁹

W Preambule Konstytucji RP⁴⁰ znalazło się stwierdzenie: „wdzięczni naszym przodkom za [...] kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu”⁴¹, co uzasadnia twierdzenie, że w ocenie ustrojodawcy źródłem tożsamości narodowej, a także kultury i tradycji jest chrześcijańskie dziedzictwo Narodu. Owo chrześcijańskie dziedzictwo podlega ochronie również z uwzględnieniem jego autentyczności i integralności. Należy podkreślić wagę terminu „chrześcijańskie”, co odnosi się do europejskiej i polskiej tożsamości kulturowej, opartej na wartościach, których źródłem jest chrześcijaństwo. Jak podkreśla Bogusław Banaszak: „ustrojodawca nie uległ modnemu współcześnie odcinaniu się od wartości kształtujących przez dwa tysiąclecia kulturę europejską i polską tożsamość kulturową, gdyż oznaczałoby to zniekształcenie przeszłości”⁴². Następnie w Preambule ustrojodawca stanowi: „zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku”⁴³. Jest to fragment doskonale korespondujący z Preambułą Karty Weneckiej – wyraża on obowiązek obecnego pokolenia do ochrony i przekazania przyszłym pokoleniom całego dziedzictwa poprzednich pokoleń, a zatem również w pełni jego autentyczności i integralności. Jest to ogromne zadanie dla każdego pokolenia, ponieważ w tym wyraża się tożsamość Narodu i ciągłość jego istnienia, co zostało wyrażone przez św. Jana Pawła II w słowach: „Naród, który nie zna swojej przeszłości, umiera i nie buduje przyszłości”⁴⁴.

³⁹ Konstytucja RP jest najwyższym aktem prawnym w Polsce, ale z racji przyjętej przez autora systematyki analizy źródeł prawa powszechnie obowiązującego w Polsce pod kątem ochrony autentyczności i integralności dóbr kultury jest ona prezentowana po aktach prawa międzynarodowego, które zgodnie z art. 87 ust. 1 Konstytucji RP w hierarchii źródeł prawa powszechnie obowiązującego w Polsce znajdują się niżej.

⁴⁰ Zob. A. Kozień, *Konstytucyjne aspekty ochrony dóbr kultury*, [w:] *Węzłowe problemy prawnej ochrony...*, t. I, op. cit., s. 12–15.

⁴¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., DzU z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.

⁴² B. Banaszak, op. cit., s. 6.

⁴³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., DzU z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.

⁴⁴ [online] <http://gdansk.gosc.pl/doc/2146176.Radosny-finish-renowacji> [dostęp: 20.12.2017].

Kolejnym przepisem, który można odnieść do omawianego tematu, jest art. 5 Konstytucji RP⁴⁵, w którym ustrojodawca stanowi, że: „Rzeczpospolita strzeże [...] dziedzictwa narodowego”⁴⁶. W tym przepisie obowiązek strzeżenia dziedzictwa narodowego jest adresowany zarówno do władz, jak i do każdego obywatela RP. Z tego przepisu można również *sensu largo* wywnioskować, iż każdy obywatel RP, a szczególnie jej władze, ma obowiązek ochrony autentyczności i integralności dziedzictwa narodowego.

Ostatnim przepisem konstytucyjnym, z którego można *sensu largo* odczytać ochronę autentyczności i integralności dóbr kultury, jest art. 6 ust. 1 Konstytucji RP, stanowiący, że: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”⁴⁷. Analizując ten przepis, należy zwrócić uwagę na sformułowanie, wedle którego dobra kultury są „źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”, ponieważ koresponduje ono z wyżej omówionymi fragmentami Preambuły do Konstytucji RP i podkreśla wagę dóbr kultury. Te ostatnie należy zatem chronić w całym bogactwie ich autentyzmu i integralności.

2.2.2. Autentyczność i integralność zabytków w innych polskich aktach prawnych

Jako pierwszą należy przywołać ustawę z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁴⁸, w której *sensu stricto* nie ma uregulowań odnoszących się do autentyczności i integralności dóbr kultury, lecz znajduje się w niej wiele przepisów, których celem jest ochrona autentyczności i integralności zabytków. Tę ostatnią można wywnioskować z przepisów dotyczących między innymi: ochrony zabytków; opieki nad zabytkami; form i sposobów ochrony zabytków; wyspecjalizowanych organów zajmujących się ochroną i opieką nad zabytkami; kwestii zagospodarowania zabytków, prowadzenia badań, prac i robót oraz podejmowania innych działań przy zabytkach; nadzoru konserwatorskiego; krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych; społecznych opiekunów zabytków; zniszczenia lub uszkodzenia zabytku – taką ochronę należy interpre-

⁴⁵ Zob. więcej: A. Kozień, op. cit., s. 16–17.

⁴⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., DzU z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, t.j. DzU z 2017 r., poz. 2187.

tować z tekstu ustawy. Otwartą kwestią jest to, czy ustawa powinna się posługiwać pojęciem dobra kultury, czy pojęciem zabytku. Można stwierdzić, że *sensu largo* odnosi się ona do autentyczności i integralności zabytków.

Następnie należy przywołać ustawę z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, w której w art. 1 ust. 2 pkt 4 ustawodawca stanowi, że: „W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się zwłaszcza: [...] 4) wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej”⁴⁹. Do tych wymagań należy zatem zaliczyć ochronę autentyczności i integralności zabytków, które muszą być w pierwszej kolejności brane pod uwagę i chronione we wszelkich aktach planowania i zagospodarowania przestrzennego.

Kluczową ustawą z punktu widzenia ochrony autentyczności i integralności zabytków jest ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 roku o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu⁵⁰, czyli tzw. ustawa krajobrazowa. Wzmocniła ona ochronę zabytków, szczególnie w miastach, poprzez ograniczenia co do reklam. Należy podkreślić, że ogromnym zagrożeniem dla autentyczności i integralności zabytków są umieszczane na nich reklamy. Co prawda *sensu stricto* w ustawie nie ma odniesienia do ochrony autentyczności i integralności dóbr kultury, jednakże już z samego celu ustawy można taką ochronę interpretować. Należy także podkreślić, iż obecnie rady gminy, szczególnie miast zabytkowych, opracowują i uchwalają lokalne „uchwały krajobrazowe”, co jest właściwym zabiegiem, ponieważ lokalne społeczności lepiej znają problematykę ochrony lokalnych zabytków, a także mogą szybciej reagować na przykłady naruszania autentyczności i integralności lokalnych dóbr kultury, które oczywiście zaliczają się do dziedzictwa całego Narodu.

3. Autentyczność i integralność zabytków w świetle dokumentów doktrynalnych

Ochronę autentyczności i integralności zabytków można interpretować także z dokumentów doktrynalnych. Z niektórych wynika ochrona *sensu stricto*, z innych – *sensu largo*. W tej części pracy zostaną zaprezentowane najważniejsze dokumenty doktrynalne *sensu stricto* odnoszące się do ochrony autentyczności i integralności zabytków, a także regulujące tę kwestię w sposób holistyczny.

⁴⁹ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, t.j. DzU z 2017 r., poz. 1073 ze zm.

⁵⁰ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, t.j. DzU z 2015 r., poz. 774 ze zm.

3.1. Autentyczność i integralność zabytków w Międzynarodowej Karcie Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych (tzw. Karcie Weneckiej) z 1964 roku⁵¹

W Międzynarodowej Karcie Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych (tzw. Karcie Weneckiej) z 1964 roku pojawiają się przepisy *sensu stricto* chroniące autentyczność i integralność zabytków. Już w Preambule poruszona została kwestia obowiązku przekazania wartości (ogólnoludzkich) w całym bogactwie autentyzmu, zawarto więc sformułowanie świadczące o relacji międzypokoleniowej, które stanowi o tym, iż obecne pokolenie ma obowiązek zachować i przekazać przyszłym pokoleniom całe dziedzictwo poprzednich pokoleń. To sformułowanie koresponduje z podobnym wskazaniem zawartym w Preambule Konstytucji RP: „zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku”⁵².

Następnie w art. 5 Karty Weneckiej (przepisy poświęcone konserwacji) określono granicę ingerencji w zabytek, która jest możliwa tylko w zakresie użyteczności społecznej i nie może prowadzić do zmian układu bądź wystroju budowli. Z kolei art. 6 stanowi o konserwacji otoczenia w ramach konserwacji samego zabytku.

Kolejnym kluczowym przepisem jest art. 9 Karty Weneckiej, który stanowi, że w procesie restauracji należy poszanować dawną substancję i elementy stanowiące autentyczne dokumenty przeszłości. Następnie można zwrócić uwagę na art. 11 Karty Weneckiej, który jest bardzo ważny dla ochrony autentyczności, ponieważ porusza kwestię restauracji zabytku w kontekście jego wielu warstw, stanowiąc, iż wydobywanie spodniej warstwy jest możliwe tylko wyjątkowo, a także pod warunkiem, że „usunięte elementy przedstawiają zaledwie przedmiot nikłego zainteresowania, że wydobyta na jaw kompozycja stanowi dokument o znacznej wartości historycznej, archeologicznej lub estetycznej i że jego stan zachowania zostanie oceniony jako zadowalający”⁵³. Analizowany przepis daje zatem podstawę do przyjęcia domniemania ochrony późniejszej warstwy zabytkowej. Należy przywołać także art. 12 Karty Weneckiej, w myśl którego jeżeli konieczne jest za-

⁵¹ Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych (Karta Wenecka), Wenecja 1964, [online] <http://www.icomos-poland.org/index.php/dokumenty-doktrynalne> [dostęp: 9.11.2017].

⁵² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., DzU z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.

⁵³ Ibidem.

stąpienie brakujących elementów, to powinny one harmonijnie połączyć się z całością, ale równocześnie odróżniać się od części autentycznych, więc nie mogą one naruszyć autentyzmu zabytku.

O ochronie integralności stanowi art. 14 Karty Weneckiej, który wprowadza powinność zachowania integralności miejsc o wartości zabytkowej. Należy zatem stwierdzić, że Karta Wenecka jest najstarszym dokumentem doktrynalnym chroniącym *sensu stricto* autentyczność i integralność zabytków.

3.2. Autentyczność i integralność zespołu zabytków w Międzynarodowej Karcie Ochrony Miast Historycznych ICOMOS, Toledo–Waszyngton 1987 rok⁵⁴

W art. 2 Międzynarodowej Karty Ochrony Miast Historycznych ICOMOS z 1987 roku postanowiono, że ochronie podlega „zabytkowy charakter miasta oraz zespół elementów materialnych i duchowych będących jego odzwierciedleniem”⁵⁵, a następnie podano przykładowy katalog tych wartości, który ma charakter otwarty, co sugeruje zwrot „w szczególności”. Do tego katalogu zaliczono: plan miast, „współzależność między zabudową, zielenią i otwartą przestrzenią”, wygląd zewnętrzny i wewnętrzny budowli, „współzależność między miastem lub dzielnicą zabytkową a otaczającym je środowiskiem naturalnym i kulturowym”, „różne funkcje, które miasto lub dzielnice spełniały w przeszłości”⁵⁶. Ponadto w Karcie przyjęto, że „wszelkie naruszenie tych wartości zagraża autentyczności miasta lub obszaru zabytkowego”⁵⁷. Dokonując analizy art. 2 Karty, należy stwierdzić, że chroni on integralność zabytkowej części miasta/obszaru zabytkowego, chociaż *expressis verbis* pojęcie integralności w tym przepisie się nie pojawia. Równocześnie poprzez ostatnie zdanie art. 2 chroniona jest autentyczność miasta/obszaru zabytkowego. Można także w tym kontekście przywołać art. 5 Karty, który stanowi o planie ochrony miast i dzielnic zabytkowych. Powyższy przepis jest ewidentnym nawiązaniem do ochrony nie tylko integralności, ale także autentyczności miast/obszarów zabytkowych.

⁵⁴ Międzynarodowa Karta ochrony miast historycznych ICOMOS, Toledo–Waszyngton 1987, [online] <http://www.icomos-poland.org/index.php/dokumenty-doktrynalne> [dostęp: 10.11.2017].

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem.

Kolejnym istotnym przepisem omawianego aktu jest art. 10 Karty, który stanowi o wprowadzaniu nowych elementów do istniejącej zabudowy. Zgodnie z nim „wprowadzenie elementów o charakterze współczesnym może przyczynić się do wzbogacenia zespołu pod warunkiem, że nie będą one szkodzić harmonijnej całości jego zabudowy”⁵⁸. Należy zatem stwierdzić, że przepis ten ma za zadanie chronić integralność zespołu miejskiego. Można jednakże rozważyć, czy dotyczy on każdego z nich, istnieją bowiem takie zespoły, w przypadku których wprowadzenie jakichkolwiek elementów współczesnych mogłoby co prawda nie zaszkodzić harmonijnej całości, ale przyczynić się do obniżenia wartości lub naruszenia integralności. Analiza art. 10 Karty pozwala stwierdzić, że przepis ten należy rozumieć funkcjonalnie i odnosić bezpośrednio do poszczególnych zabytkowych zespołów, tak by nie utracić ich autentyczności i integralności. Ponadto należy stwierdzić, iż w niektórych zespołach miejskich z racji dziedzictwa, historii, tradycji lub wpisu na Listę światowego dziedzictwa UNESCO nie można wprowadzać żadnych współczesnych elementów, poza tymi związanymi z użytecznością społeczną⁵⁹.

4. Uwagi *de lege lata* dotyczące autentyczności i integralności zabytków

Dokonując analizy ww. aktów prawa polskiego – źródeł prawa powszechnie obowiązującego w Polsce można dostrzec, iż *sensu stricto* nie ma odpowiednich uregulowań prawnych odnoszących się do autentyczności i integralności zabytków, jednakże celem licznych przepisów jest ochrona owej autentyczności i integralności, a zatem można przyjąć, że przepisy prawa polskiego poruszają tę kwestię *sensu largo* lub *sensu largissimo*. Ponadto w aktach prawa polskiego – źródłach prawa powszechnie obowiązującego w Polsce nie znajdziemy definicji *sensu stricto* autentyczności i integralności. Należy także stwierdzić, że ochronę autentyczności i integralności zabytków *sensu stricto* można wywodzić z aktów prawa międzynarodowego – źródeł prawa powszechnie obowiązującego w Polsce. Kolejną kwestią jest tzw. ustawa krajobrazowa, która oczywiście w znaczny sposób przyczynia się do ochrony autentyczności i integralności zabytków, ale w zakresie jej wdrażania wiele zależy od aktywności odpowiednich organów samorządu terytorialnego,

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Zob. art. 5 Międzynarodowej Karty Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych (Karta Wenecka), [online] <http://www.icomos-poland.org/index.php/dokumenty-doktrynalne> [dostęp: 9.11.2017].

ich rzetelności i sprawności działania. Ponadto należy wskazać, iż niebezpieczną luką w prawie jest brak odpowiednich norm dotyczących ochrony autentyczności i integralności zabytków adresowanych do właścicieli obiektów zabytkowych oraz konserwatorów (także normy deontyczne).

5. Uwagi *de lege ferenda* dotyczące autentyczności i integralności zabytków

Dokonując analizy źródeł prawa powszechnie obowiązującego w Polsce, można zaproponować uwagi *de lege ferenda* w odniesieniu do ochrony autentyczności i integralności zabytków, zwłaszcza że *sensu stricto* powinna ona zostać wzmocniona. Należy zatem sformułować ostrą, a równocześnie elastyczną definicję autentyczności oraz integralności w aktach prawa polskiego lub międzynarodowego – źródłach prawa powszechnie obowiązującego, w której wyszczególnione będą pewne cechy autentyczności i integralności zabytków. Należy także zastanowić się i określić granice ingerencji w zabytki (na potrzeby użyteczności własnej lub społecznej) właścicieli obiektów zabytkowych, zwłaszcza że przez swoje działania lub zaniechania mogą oni przyczynić się do utraty przez nie waloru autentyczności i integralności. Ponadto powinno się określić granice działań konserwatorów, tak aby zawsze prowadziły one do podwyższenia, a nie obniżenia wartości autentyczności i integralności zabytków. Kolejną kwestią są działania planistyczne, architektoniczne oraz konserwatorskie, które powinny mieć charakter interdyscyplinarny i uwzględniać całość obszaru dobra kultury, a zatem także „strefę buforową”, którą należy ustanowić, aby należyście chronić autentyczność i integralność danego zabytku. Podkreślenia wymaga, że tzw. ustawa krajobrazowa powinna być impulsem dla jednostek samorządu terytorialnego w kwestii ochrony autentyczności i integralności obszaru zabytkowego łącznie ze „strefą buforową”, co musi być realizowane poprzez uchwalanie gminnych „uchwał krajobrazowych” oraz konkretne działania w tym obszarze. Konieczne wydaje się także ustawowe uwzględnienie autentyczności i integralności zabytków w działalności planistycznej i urbanistycznej organów stanowiących oraz wykonawczych jednostek samorządu terytorialnego (odpowiednia regulacja w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym), a także dbałość o ład przestrzenny i estetykę krajobrazu wokół zabytku, czyli ochrona autentyczności i integralności nie tylko w sferze wewnętrznej, ale też zewnętrznej. Rozważenia wymaga ponadto kwestia ustawowego podkreślenia zadania jednostek samorządu terytorialnego co do ochrony autentyczności i integralności zabytków, jak

również ogólne przerzucenie odpowiedzialności za stan dóbr kultury na jednostki samorządu terytorialnego jako lepiej znające potrzeby lokalnych dóbr kultury z pozostawieniem nadzoru na poziomie centralnym. W polskim ustawodawstwie powinna zostać uregulowana szczególna ochrona autentyczności i integralności dóbr wpisanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO, aby zapobiec ich wykreśleniu. Należy podkreślić, że zarządzanie dobrami kultury na poziomie lokalnym, regionalnym, jak również państwowym i międzynarodowym musi być zgodne z zasadą zachowania autentyczności oraz integralności zabytków.

Podsumowanie

Przechodząc do konkluzji, należy stwierdzić, że wartości autentyczności i integralności zabytków są kluczowe z punktu widzenia należytej ochrony i opieki nad dobrami kultury. Można nawet sformułować zasadę zachowania autentyczności oraz integralności zabytków w kontekście ochrony zabytków. W artykule dokonano analizy prawa międzynarodowego i polskiego – źródeł prawa powszechnie obowiązującego w Polsce pod kątem uregulowań dotyczących ochrony autentyczności i integralności dóbr kultury. Niektóre zaprezentowane akty prawne zawierają uregulowania *sensu stricto* dotyczące takiej ochrony, a w innych można ją interpretować *sensu largo* z celu danej regulacji. Pozostaje także pytanie, czy ochrona zabytków nie równa się ochronie ich autentyczności i integralności. Ochrona autentyczności jest pojęciem zakresowo węższym niż ochrona zabytków, zatem chroniąc zabytek zawsze jest chroniona jego autentyczność, natomiast na ochronę zabytku oprócz ochrony autentyczności składają się także inne czynniki. W niektórych aktach prawnych pojawia się pojęcie ochrony autentyczności, a w innych nie, zatem wychodząc z założenia o racjonalności ustawodawcy należałoby uznać, że jednak nie można postawić znaku równości pomiędzy ochroną autentyczności a ochroną dobra kultury. Należy stwierdzić, iż ochrona autentyczności *expressis verbis* pojawia się w aktach prawa międzynarodowego, które wchodzi w skład źródeł prawa powszechnie obowiązującego w Polsce, natomiast w aktach prawa polskiego ochronę tę można wnioskować z celów poszczególnych przepisów. Analizując oddzielnie akty prawa międzynarodowego i polskiego, dochodzimy zatem do wniosku, iż w kwestii ochrony autentyczności racjonalność prawodawcy międzynarodowego i polskiego jest raczej zachowana. Konkludując tę część rozważań, należy uznać, iż ochrona zabytku automatycznie pociąga za sobą ochronę jego autentyczności, natomiast z racji wagi owej autentyczności odpowiednie

uregulowania powinny być umieszczane w aktach prawnych. Nie można tego powiedzieć o integralności, ponieważ dotyczy ona także otoczenia zabytku i wymaga w przypadku niektórych dóbr podejścia krajobrazowego. Ochrona integralności jest pojęciem zakresowo szerszym od ochrony zabytku i w konsekwencji *sensu stricto* wymaga odpowiednich dodatkowych uregulowań, choć oczywiście *sensu largo* można odnosić przepisy chroniące zabytek do ochrony jego integralności.

Podsumowując należy stwierdzić, iż ochrona autentyczności i integralności dóbr kultury powinna stać się zasadą prawną wyrażoną *sensu stricto* w źródłach prawa powszechnie obowiązującego w Polsce. W związku z tym powinny zostać wprowadzone odpowiednie zmiany w aktach prawnych, co zostało zaprezentowane w uwagach *de lege ferenda*. Pozostaje mieć nadzieję, iż wzmocnienie znaczenia autentyczności i integralności dóbr kultury przyczyni się do ich efektywniejszej ochrony.

AUTHENTICITY AND INTEGRITY OF MONUMENTS UNDER THE LAW IN FORCE IN POLAND

ABSTRACT

The article analyzes of international and Polish legal acts – sources of the law in force in Poland from the point of view of regulations connected with protection of authenticity and integrity of monuments. There were analyzed those legal acts, based on which the protection of authenticity and integrity of cultural goods can be *sensu stricto* and *sensu largo* interpreted. Moreover the *de lege lata* remarks and the *de lege ferenda* remarks referred to topics of protection of authenticity and integrity of monuments in sources of the law in force in Poland were formulated. The definition relation between protection of monuments and protection of its authenticity and integrity was discussed too.

KEYWORDS

authenticity, integrity, cultural goods, law protection, monument, cultural heritage

BIBLIOGRAFIA

AKTY PRAWNE

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r., DzU z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.
2. Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobieganiu nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r., DzU z 1974 r., nr 20, poz. 106.

3. Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r., DzU z 1957 r., nr 46, poz. 212.
4. Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r., DzU z 2012 r., poz. 210.
5. Konwencja Wiedeńska o Prawie Traktatów sporządzona w Wiedniu dnia 23 maja 1969 r., DzU z 1990 r., nr 74, poz. 439.
6. Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r., DzU z 1976 r., nr 32, poz. 190.
7. Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych (Karta Wenecka), Wenecja 1964, [online] <http://www.icomos-poland.org/index.php/dokumenty-doktrynalne> [dostęp: 9.11.2017].
8. Międzynarodowa Karta ochrony miast historycznych ICOMOS, Toledo–Waszyngton 1987, [online] <http://www.icomos-poland.org/index.php/dokumenty-doktrynalne> [dostęp: 10.11.2017].
9. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention UNESCO, WHC. 17/01, 12 July 2017, [online] <https://whc.unesco.org/en/guidelines/> [dostęp: 9.11.2017].
10. Recommendation on the Historic Urban Landscape, including a glossary of definitions, 10 November 2011, [online] http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Rekomendacje/Zalecenie_w_sprawie_krajobrazu_miejskiego.pdf [dostęp: 10.11.2017].
11. The Nara Document on Authenticity, Nara 1994, [online] http://www.nid.pl/pl/Dla_specjalistow/Standardy/Dokumenty_doktrynalne/ [dostęp: 10.11.2017].
12. Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury, t. j. DzU z 1999 r., nr 98, poz. 1150 ze zm.
13. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, t. j. DzU z 2017 r., poz. 2187.
14. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, t.j. DzU z 2017 r., poz. 1073 ze zm.
15. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, t.j. DzU z 2015 r., poz. 774 ze zm.
16. Ustawa z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury, t.j. DzU z 2017 r., poz. 1086 ze zm.

MONOGRAFIE I ARTYKUŁY

1. Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.
2. Barcik J., Srogosz T., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2014.
3. Dobosz P., *Administracyjnoprawne instrumenty kształtowania ochrony zabytków*, Kraków 1997.
4. Dobosz P., *Ewoluuące prawne formy ochrony zabytków w Polsce*, [w:] *Prawo ochrony zabytków*, red. K. Zeidler, Warszawa-Gdańsk 2014.
5. Kozień A., *Konstytucyjne aspekty ochrony dóbr kultury*, [w:] *Węzłowe problemy prawnej ochrony dziedzictwa kulturowego*, t. 1: *Ochrona dziedzictwa kulturowego w polskim prawie konstytucyjnym i administracyjnym*, red. P. Dobosz, M. Adamus, D. Guzek, A. Mazur, Kraków 2016.

6. Landecka H., *Miasta historyczne w prawnym systemie ochrony zabytków w Polsce*, [w:] *Ochrona dziedzictwa kulturowego i materialnego pogranicza*, red. A. Dębiński, L. Pietraszko, Lublin 2011.
7. Przyborowska-Klimczak A., *Międzynarodowa współpraca w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturalnego*, [w:] *Prawna ochrona zabytków*, red. T. Gardocka, J. Sobczak, Toruń 2010.
8. Rodwell D., *Evaluations and recommendations of UNESCO and ICOMOS for the conservation of historic cities under national laws*, [w:] *Ochrona dziedzictwa kulturowego i materialnego pogranicza*, red. A. Dębiński, L. Pietraszko, Lublin 2011.
9. Rouba M., *Zadania władz publicznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami w Rzeczypospolitej Polskiej ze szczególnym uwzględnieniem obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO*, Toruń 2013.
10. Rożek K., *Najczęściej stosowane formy działania organów administracji publicznej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego*, [w:] *Węzłowe problemy prawnej ochrony dziedzictwa kulturowego*, t. 1: *Ochrona dziedzictwa kulturowego w polskim prawie konstytucyjnym i administracyjnym*, red. P. Dobosz, M. Adamus, D. Guzek, A. Mazur, Kraków 2016.
11. *Słownik języka polskiego tom I*, Warszawa 1978.
12. Zalaśńska K., *Ochrona prawna historycznych założeń przestrzennych*, [w:] *Ochrona dziedzictwa kulturowego i materialnego pogranicza*, red. A. Dębiński, L. Pietraszko, Lublin 2011.
13. Zeidler K., *Prawo ochrony dziedzictwa kultury jako nowa gałąź prawa*, [w:] *Prawo ochrony zabytków*, red. K. Zeidler, Warszawa-Gdańsk 2014.
14. Zeidler K., *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, Warszawa, Kraków 2007.

STRONY INTERNETOWE

1. [online] <http://gdansk.gosc.pl/doc/2146176.Radosny-finish-renowacji> [dostęp: 20.12.2017].